

Piše: Đorđe Krajišnik

U svojoj knjizi *Jezici u potkrovlju* lingvista Ranko Bugarski bavi se nekolici-
nom tema koje su po-
znaocima ranijeg rada ovog au-
tora u glavnim svojim linijama po-
znate. Postoji, dakle, nekoliko ma-
gistralnih tokova koji su osnovne
preokupacije ovog lingviste, a koje
su prisutne kako u ranijim njego-
vim knjigama, tako i u ovoj po-
sljednjoj. Ipak, uprkos činjenici
da se radi o sadržaju kojim se ovaj
autor već više decenija neprestano
bavi, posljednja knjiga Ranka Bu-
garskog u kontekstu aktuelnih je-
zičkih zbivanja u Evropi i regionu
donosi cijeli niz veoma zanimljivih
i korisnih zapažanja.

Polazeći u ovoj knjizi od isku-
stava rada kao ekspert Savjeta
Evrope sa fokusom na Evropsku
povelju o regionalnim i manjin-
skim jezicima, Bugarski najpri-
je uz osamnaestu godišnjicu Po-
velje, njeno punoljetstvo, nastoji
pretresti šta su važne značajke ove
Povelje o zaštiti regionalnih i ma-
njinskih jezika. Dajući opšti istorij-
ski pregled razvoja i promjena koje
su se dešavale od inicijalnih poč-
etaka evropske brige za jezik manji-
na i jezike koji se nalaze pod prijet-
njom nestanka, Bugarski prati raz-
voj kako samog rada ekspertske
grupa na usavršavanju Povelje i na
njenoj stvarnoj primjeni u zemlja-
ma potpisnicama, tako i ukazuje
na sve one probleme i manjkavo-
sti koje Povelja u sebi sadrži.

Posebno se autor u *Jezicima u
potkrovlju* detaljno bavi nekim
terminološkim problemima (na
primjer razlikovanja državnog i
nacionalnog jezika, pojmova ve-
zanih za tradiciju i tradicionalni-
stička poimanja lingvistike i jezi-
ka), ali i nastoji uspostaviti jedan
razuman pristup samoj Povelji,
razumijevajući njenu snagu i nje-
na ograničenja na racionalno i u
stvarnosti na terenu utemeljen na-
čin. Ono što bi, ukratko bio osnov-
ni zaključak zapažanja uz Povelju,
jeste da njena iskustva govore da je
iznimno važno u kontekstu evrop-
skog integrisanja i onoga što je da-
nas šira evropska zajednica oliče-
na u Evropskoj uniji, ali i zemlja-
ma koje ka njoj streme, njegovati
proces bilingvalnosti.

Prema onome što Bugarski za-
stupa, kako se čini, briga o regio-
nalnim i manjinskim jezicima spa-
da u red prvorazrednih zadataka
važnih za opstanak Evropske unije

Bugarski od početka
svoje knjige ide u suprot
onome što su ksenofobne
i na usko etničkim
pitanjima zasnovane
percepcije jezika,
insistirajući na važnosti
očuvanja regionalnih
i manjinskih jezika

kao takve. Jer sloboda služenja je-
zikom u privatnom i javnom živo-
tu, pravo na zaštitu vlastitog jezi-
ka, prvi su bastioni odbrane evrop-
skog identiteta.

Protiv jezičke ksenofobije

Bugarski od početka svoje knji-
ge ide u suprot onome što su kse-
nofobne i na usko etničkim pita-
njima zasnovane percepcije jezi-
ka, insistirajući na važnosti oč-
vanja regionalnih i manjinskih je-
zika. Ovaj autor, dakako, ne spo-
ri potrebu da se uče službeni jezi-
ci država u kojima govornici žive,
ali se suprotstavlja na izvjestan na-
čin bilo kakvoj jezičkoj diskrimina-
ciji i centralizaciji, ističući važnost
očuvanja bilingvalnosti kao jed-
ne od glavnih značajki evropskog
identiteta.

“Pre svega, ona je”, napisale
Bugarski o Povelji, “nasuprot tra-
dicionalnoj ideologiji jednojezič-
ke nacionalne države, u značajnoj
meri doprinela porastu opšte javne
svesti o bogatom jezičkom nasleđu
Evrope i o važnosti njegovog oč-
vanja”. Iz ovakvih zapažanja Ran-
ka Bugarskog proizlaze i druga po-
glavlja knjige *Jezici u potkrovlju*.

Neizostavno se za pitanja oč-
vanja jezika i bilingvalnosti kao
važnog segmenta evropskog iden-
titeta povlače i pitanja interkultu-
ralizma i multikulturalizma. U ovoj
knjizi Bugarski ocrtava osnovne
pojmove rasprave, objašnjavaju-
ći iz kog razloga je u pogledu same
evropske zajednice važno inter-
kulturalno poimanje svijeta. U tre-
nutku kada se Evropa ponovo po-
činje zatvarati i ograđivati, Bugar-
ski upućuje na koncept življenja sa
drugima, a ne uz njih.

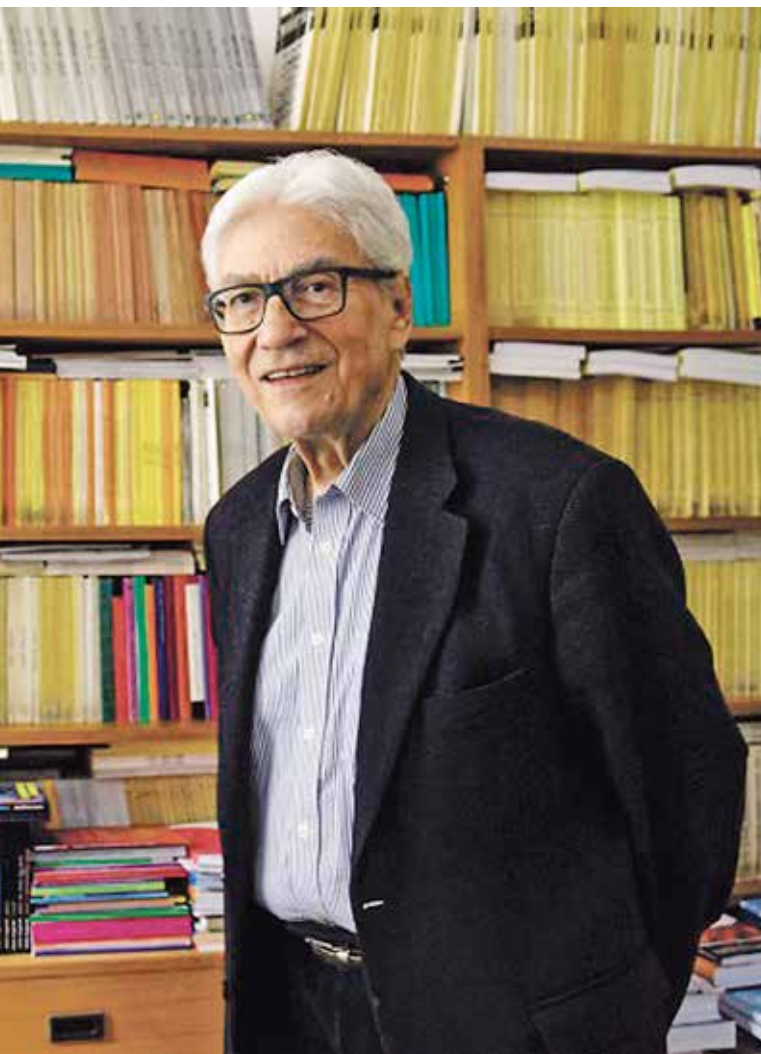
Posmatrajući u tim okvirima
ono što jeste i pomenuta Povelja,
ovaj lingvista navodi kako zadatak
za budućnost jeste “odlučno una-
pređenje višejezičnosti, za što je bi-
tan preduslov konačno napuštanje
romantičarske i nacionalističke

Jezici u potkrovlju, Ranko Bugarski

Jezik se opire svakom nasilju

Posljednja knjiga Ranka Bugarskog u
kontekstu aktuelnih jezičkih zbivanja u
Evropi i regionu donosi cijeli niz veoma
zanimljivih i korisnih zapažanja

dogme o svetinji jednog, nacionalnog maternjeg jezika kao glavnog čuvara kolektivnog i individualnog identiteta”.

Posebno zanimljiv segment knjige *Jezići u potkrovlju* odnosi se na autorovo bavljenje pitanjima nacionalnosti i maternjeg jezika u obrascima i rezultatima popisa stanovništva. Uzimajući podatke iz popisa stanovništva u Jugoslaviji (sedamdesetih i osamdesetih godina), preko popisa izvršenih devedesetih i dvijehiljaditih godina u Srbiji i Crnoj Gori, Bugarski nastoji pokazati ono što jeste, kako se čini, osnovna teza njegove knjige.

Naime, analizom popisnih podataka na relaciji etnička pripadnost govornika i njihovo izjašnjavanje o jeziku koji govore pokazuje u kojoj je mjeri jezičko osjećanje govornika zapravo iznad svakog ideološkog i etničkog pritiska. I u najgorim razdobljima na ovim prostorima, kada se na jeziku trenirao nacional-lingvistički teror, kako pokazuje knjiga

Modernizacija, napisaće Bugarski u kontekstu slivnica i žargona, podrazumijeva kontinuirano obezbjeđivanje sredstava izražavanja usklađenih sa promjenjivim potrebama govornika u urbanim kulturama

Ranka Bugarskog, jezičko osjećanje je ostalo u dobranom dijelu slobodno od nametnutih obrazaca. Nacionalistički teror nad jezikom, kako putem popisa stanovništva i izjašnjavanja građana kojim jezikom govore, najbolje biva demantovan onim što je stvarnost na terenu.

Tako imamo slučajeve u kojima, kako Bugarski navodi analizirajući podatke popisa stanovništva, zapravo ne postoji ni jedan jedini slučaj gdje bi bezmalo svi pripadnici nekog nacionalnog ili etničkog kolektiva, i samo oni, prijavili njemu svojstven maternji jezik. Čime se dolazi do nesumnjivih pokazatelja kako usko i okoštalo povezivanje maternjeg jezika sa striktno jednim etničkim identitetom u jezičkoj stvarnosti na terenu biva lako samodemantovano.

“Poučno naročito za one, slabije obaveštene i utoliko podložnije nasleđenim zabludama, koji i dalje veruju u organsku povezanost i neraskidivo jedinstvo ovih primordijalno i statički zamišljenih kategorija. U stvarnosti, etnicitet i nacionalnost nisu unapred zadate i konstantne veličine nego višeslojni konstrukti podložni promenama, i nikako nisu u pravolinijskoj vezi s jezikom“, napisaoće Bugarski.

Eksplikirajući ovaj svoj stav navodom da odnos između jezičkih i drugih granica - etničkih,

konfesionalnih, nacionalnih, političkih itd. - “u stvarnosti obično pokazuje malu meru podudarnosti, znatno manju od one većinom postulirane ili bar pretpostavljene u evropskom teoretisanju XIX veka, koje je uspostavilo možda privlačno ali krajnje nerealno Sveto Trojstvo jezika, nacije i države”.

Rodna korektnost i slivnice

Zanimljivo je sa druge strane u kontekstu bavljenja savremenim jezičkim kretanjima, kako se Bugarski osvrće na pitanje jezičke rodne korektnosti. Autor, dakako, ni u kom pogledu nema ništa protivno da se povijesna rodna diskriminacija ispravlja i u jezičkim pitanjima, ali upozorava da se pri tome mora biti oprezno. Jer ništa nismo uradili ukoliko vršimo neko novo nasilje nad jezikom.

I u pogledu ksenofobnih, usko etničkih predstava jezika, kao i u pogledu svih drugih nastojanja da se jezik okošta i sputa ideološkim sredstvima, Bugarski se u *Jezičima u potkrovlju* cijelim tokom knjige suprotstavlja najprije lingvističkom inženjeringu. Koji gubi iz vida jezičku stvarnost, a nastoji jezik tretirati kao veoma okoštalo tkivo, na koje jedino treba navlačiti ideološke matrice.

Govoreći stoga o sveprisutnoj dženderizaciji jezika, Bugarski će napisati: “Ova izveštačena potraga za bezizuzetnom simetrijom nezgrapna je i repetitivna, pored toga što ukorenjenu gramatičku logiku dovodi u pitanje implikacijom da su ženski građani, studenti i učesnici nešto različito od građana, studenata i učesnika, zbog čega se moraju izdvojiti iz tradicionalne zbirne oznake, svodeći ovu na ekskluzivno muško članstvo. (...). Nadalje, neki ovoj praksi inače naklonjeni posmatrači primetili su da nametanje ženskih oblika može u nekim kontekstima da proizvede upravo suprotno dejstvo od željenog. Primera radi, naglašavanjem da je neka žena najpopularnija profesorica na celom fakultetu zapravo se njoj u prilog kaže manje nego da je upotrebljen neutralni oblik profesor, jer bi ovaj drugi obuhvatio sve profesore, a onaj prvi samo one ženskog pola, gde je konkurencija daleko manja. Ispada da apsolutna ravnopravnost ima svoju cenu!”

Dalje Bugarski navodi da će tek vrijeme pokazati kako će se problem dženderizacije jezika riješiti.

Ono što ovaj autor, ispravno, naglašava jeste da je najvažnije da se novi oblici ne progone kao nedozvoljeni, ali i ne nameću kao jedini ispravni.

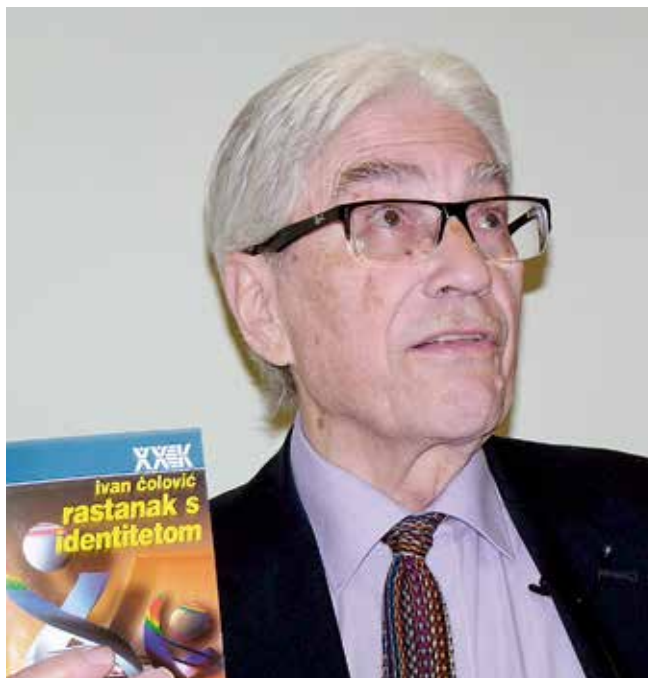
“Može se ipak očekivati da će biti šire prihvaćeno ono što se uklapa u tvoreni sistem i ne povređuje jezičko osećanje većine govornika, a odbačeno ono što je automatski proizvod ideološke dogme. Naime, jezik ima prirodnu potrebu za inovacijama i podstiče razne eksperimente, ali se opire nasilju”, piše on.

Kako u prethodnim svojim knjigama, Bugarski se tako i u knjizi *Jezici u potkrovlju* bavi jezičkim tvorenicama, slivnicama ili blendama. Autor prikuplja i sistematizuje ovaj jezički fenomen pokazujući putem njega još jednom ono što je lajtmotivska nit ove knjige, ali i cjelokupnog rada ovog lingviste.

Naime, pojava slavnica u srpskom (ali i drugim jezicima nastalim iz rasapa srpsko-hrvatskog) jeziku u posljednje dvije decenije, koliko se Bugarski bavi ovim fenomenom, pokazuje da jezik uprkos svemu ima jedino svoju unutarnju logiku promjene. Bez obzira koliko se vještački i nasiljem nad jezikom, posebno onim nacionalističkim, on nastoji sačuvati kao okoštala i nikad promjenjiva, čisto etnička forma, slivnice i žargonske promjene u jeziku kako Bugarski pokazuje svjedoče živosti jezika i njegovom neprestanom kretanju.

Takođe, pokazatelj je to modernizacije jezika, a prije svega njegovog oslobađanja od okoštalih prozodijskih i gramatičkih normi. Modernizacija, napisaoće Bugarski u kontekstu slavnica i žargona, podrazumijeva kontinuirano obezbjeđivanje sredstava izražavanja usklađenih sa promjenjivim potrebama govornika u urbanim kulturama.

“Sa svoje strane, ovo je odraz promene u društvu koje proširuje prostor slobode u izražavanju i komuniciranju. A sve se to uklapa sa dugoročnom, ali vidljivom transformacijom opštih društvenih stavova prema jeziku, koja već decenijama prati postepeno rastakanje romantičarski idealizovanog, ali nerealnog koncepta evropske države-nacije, sa neprikosnovanim standardizovanim jezikom kao otelovljenjem narodnog duha i garantom nacionalne samobitnosti”, piše.

Nema čistih, etnički izdiferenciranih jezika, ima jezika koji su većinski u jednoj zajednici, ali koji su prepušteni neprekidnom toku života, i koji se zahvaljujući svim rukavcima i pukotinama živog jezika nikada ne mogu okameniti

Bugarski, razumljivo je to, ne poziva ovdje ni na kakvo nasilje nad jezikom. Naprotiv, ovaj lingvista je u potpunosti svjestan živih jezičkih procesa koje ništa ne može zaustaviti. Međutim, Bugarski insistira na konačnom napuštanju onih nacionalističkih koncepata shvatanja jednog jezika kao nekakve svete i nedjeljive etničke forme, prije svega jer je sam jezik fleksibilna i iznimno promjenjiva kategorija.

Na jezičkom planu, ekspliciraće Bugarski, identitet se ne mora svoditi na jedan jezik, onaj koji nazivamo maternjim (osim kod onih koji ne znaju nijedan drugi jezik), niti na jedno pismo (...): “Najzad, ubedljiva većina čovečanstva je dvojezična ili višejezična, pa bi tu bilo teško vezati identitet za samo jedan jezik.”

Jezici pripadaju govornicima

Bugarski dalje, u dijelu knjige u kojem su objedinjeni autorovi intervjui iz različitih regionalnih medija, kao i u poglavlju koje je omaž istaknutim preminulim lingvistima, ističe da smatra da jezici “pripadaju” onima koji se njima služe, koje god oni nacije bili, a da pisma “pripadaju” jezicima koji se njima pišu, a ne narodima koji su ih navodno izmislili i udarili im svoj vlasnički pečat. U prilog ovoj tezi Ranka Bugarskog, idu i mnogi primjeri koji se kroz cijeli sadržaj ove knjige provlače, a koji se prije svega odnose na poimanje jezika kao posve živog tkiva, koje se ni u kom pogledu, ni

u kom političkom i nacionalističkom nasilju ne može svesti na jednoznačnost i nepromjenjivost.

Što će reći, nema čistih, etnički izdiferenciranih jezika, ima jezika koji su većinski u jednoj zajednici, ali koji su prepušteni neprekidnom toku života, i koji se zahvaljujući svim rukavcima i pukotinama živog jezika nikada ne mogu okameniti. Posebno ne okameniti u eugenističkoj nakani podvođenja jezika pod ideologiju krvi i tla, što su česta nastojanja u bivšim jugoslovenskim republikama.

Svaki put kad je takvo nasilje nad jezikom pokušano, jezik je demantovao tu kriptostvarnost i otičao svojim tokom. Ili kako sam Bugarski ističe govoreći o tlapnjama o organskom i prirodnom jeziku: “O nečemu prirodnom ili organskom, takođe ne može biti reči, jer je jezik, opet po definiciji, stvar društvene konvencije, a ne rezultat nekog prirodnog razvoja.”

Postoje, konačno, i oni dijelovi knjige *Jezici u potkrovlju* koji se bave sad iznimno aktuelnim pitanjem rasapa srpsko-hrvatskog jezika i toga da li je on mrtav jezik ili pak ovaj jezik postoji dok ima živih njegovih govornika. Bugarski, važno je to naglasiti, ni u kom pogledu nema namjeru pleadirati za stvaranje nekakvog novog krovnog jezika, niti želi na bilo koji način osporavati pravo i mogućnosti svakog naroda da svoj jezik imenuje kako želi.

Ono što ova knjiga Ranka Bugarskog donosi, odnosi se prije svega na borbu protiv nasilja nad jezikom, protiv njegove potpune politizacije i ideologizacije. Prije svega jer takvi procesi narušavaju život samog jezika, kvareći ga vještačkim intervencijama i napadima. Takođe, Bugarski nesumnjivo potvrđuje da je ono što je od jednog (nekad srpskohrvatskog jezika) danas ostalo, zapravo jedan lingvistički jezik u obličju (sada) četiri politička jezika.

“Drugim rečima, vidim ga kao jedan policentrični standardni jezik sa više nacionalnih varijanti, što je u evropskim i svetskim okvirima uobičajena pojava, a ne neki ovdajšnji specijalitet. Razlika je samo u tome što se drugde to uglavnom prihvata kao sasvim normalno, dok se kod nas koristi kao dobrodošao povod za nacionalizmom zadojene političke prepirke”, kaže Bugarski u jednom od svojih intervjua objavljenih u knjizi *Jezici u potkrovlju*. ■